

VEJLEDNING FOR FAGET SAMFUNDSEAG

1. SAMFUNDSFAGS IDENTITET OG ROLLE

Samfundsfagets formål er - i overensstemmelse med formålet for folkeskolen - at forberede eleverne til ”deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre”. Det er med dette mål for øje, at eleverne i samfundsfag opnår de kompetencer, der er beskrevet i faget. Fagets kompetencemål skal forstås som komponenter i elevernes demokratiske dannelse.

Det forstås i samfundsfaget således, at eleverne skal udvikle forudsætninger for kritisk tænkning og for at danne sig et eget værdigrundlag. Elevernes stillingtagen skal være reflekteret, og det betyder, at de tager stilling på baggrund af en viden om samfundet og om samfundsmæssige sammenhænge. At eleverne er påvirket af samfundet og selv kan påvirke det, er en del af fagets kerne. Det gælder også den forståelse af sammenhæng, der ligger i at kunne se hverdagslivet i et samfundsmæssigt perspektiv, hvilket bidrager til elevernes handlemuligheder og deltagelse.

Demokratiet er i centrum i faget, og det betyder, at også demokratiet er til diskussion: Hvordan demokrati forstås, og hvordan og i hvilken grad den enkelte vil deltage i demokratiet. Samfundsfaget skal være med til at give eleverne forståelse for disse spørgsmål og baggrund for at tage stilling og handle.

Samfundsbegrebet skal forstås bredt; det indeholder lokale, nationale, regionale og globale forhold og sammenhænge.

Kompetencemål samt færdigheds- og vidensmål skal i undervisningen omsættes didaktisk til passende læringsudfordringer for eleverne.

1.1 FAGETS PLACERING

At faget er placeret i 8. og 9. klasse betyder, at der bygges videre på det, eleverne har lært i de foregående klasser, især i historie- og danskundervisningen. Efter 9. klasse går eleverne videre ud i samfundslivet og i uddannelsessystemet. Samfundsfaget i folkeskolen er den fælles introduktion til samfundsmæssige problemstillinger, som alle elever får, og er derfor central for deres demokratiske, politiske og samfundsmæssige deltagelse. Samtidig fungerer faget som en introduktion til de forskellige former for samfundsfag, som eleverne møder senere i ungdomsuddannelserne, og derfor er det vigtigt, at faget er genkendeligt fra folkeskolen og i den videre uddannelse.

TILKNYTNING TIL ANDRE FAG

Samfundsfag kan i mange tilfælde med fordel indgå i den obligatoriske projektopgave, også fordi det indgår i fagets færdigheds- og vidensmål, at der arbejdes med problemformuleringer. Faget har naturlige berøringsflader med dansk (fx i arbejdet med medier), historie og kristendoms-kundskab. I mange tilfælde er det også oplagt at arbejde tværfagligt med sprog- og kulturfagene tysk/fransk og engelsk omkring sociologiske og interkulturelle problemstillinger. Matematik og samfundsfag er fælles om at arbejde med elevernes privatøkonomiske forståelse, og i arbejdet med samfundsfaglig statistik kan der samarbejdes med matematikfaget. Mange problemstillinger, der arbejdes med fx omkring bæredygtig udvikling og globalisering, har forbindelse til geografi, biologi og fysik/kemi.

1.2 PROGRESSION OG TAKSONOMIER I SAMFUNDSFAG

Forskellige områder af faget har forskellig kompleksitet. Nogle områder er i sig selv meget komplekse (fx samspillet mellem beslutningsprocesser i EU og i Danmark), mens andre kan forstås på et mere umiddelbart niveau (fx rollen som forbruger). Også derfor er der for forskellige områder og dermed for par af færdigheds- og vidensmål forskellige krav til det taksonomiske niveau, der skal og kan opnås.

På det mest grundlæggende niveau har eleverne en redegørende viden. Dette er i færdighedsmålene beskrevet som ”Eleven kan redegøre for”, ”Eleven kan identificere” eller ”Eleven kan beskrive”. På det næste niveau kan eleverne bruge faglige begreber til at analysere sammenhænge. Det er i færdighedsmålene beskrevet som ”Eleven kan analysere”. Det tredje niveau er, at ”Eleven kan diskutere forskellige fænomener”. Det betyder, at eleverne har en grundlæggende viden, at denne analyseres med faglige begreber, og at der kan stilles spørgsmål til denne analyse, eller at den kan stilles over for en alternativ analyse.

I alle faser af undervisningen fra planlægning til evaluering er det vigtigt at være opmærksom på de taksonomiske niveauer, der arbejdes på i forhold til elevernes læring. En måde at stille dette op på er Blooms taksonomi, der har niveauerne viden – forståelse – anvendelse – analyse – syntese – vurdering. Denne kan suppleres med en handlingskategori, der kommer efter vurderingen, således at der kan handles på baggrund af en velbegrundet vurdering. De overordnede kompetencemål er formuleret på det højeste taksonomiske niveau, og det ligger i kompetencetænkningen, at færdigheds- og vidensområderne danner grundlaget for den samlede kompetence. At være kompetent på et område betyder så, at man kan vurdere og handle på baggrund af viden, forståelse og analyse af en problemstilling.

En anden måde at stille læringsmål op/analysere dem er med den såkaldte SOLO-taksonomi, hvor der skelnes mellem fire niveauer af forståelse: 1) den unistrukturelle, hvor man kan identificere enkle tilfælde af et fænomen, 2) den multistrukturelle, hvor man kan kombinere flere uafhængige aspekter af et fænomen 3) den relationelle, hvor man kan analysere sammenhænge og 4) den udvidede abstrakte, hvor man kan formulere nye hypoteser.

Denne taksonomi kan bruges til at blive opmærksom på at skelne mellem, hvornår elever kan gå fra den unistrukturelle forståelse, hvor de fx kan identificere, at en politiker tilhører et bestemt parti, og det hører til på venstrefløjen, til en multistrukturel forståelse, hvor den kan kombinere viden om flere forskellige partier og politikere, og den relationelle, hvor de kan analysere forskellige politikere og partiers holdninger i forhold til hinanden med anvendelse af relevante begreber. I færdigheds- og vidensområderne er det beskrevet på det mest grundlæggende niveau, at ”Eleven kan redegøre for”, ”Eleven kan identificere”, ”Eleven kan beskrive” eller ”Eleven har viden om”. Det er vigtigt at være opmærksom på, at nogle af de områder, som eleverne skal have viden om, er ret komplekse og handler om sammenhænge, hvor en redegørende viden kan være en omfattende opgave.

Derfor er det også nødvendigt at tage stilling til, hvor omfattende denne viden skal være for de enkelte elever. At kunne identificere betyder her, at eleverne kan genkende og begrebsbestemme et fænomen. Det vil fx sige, at eleverne kan læse et udsagn fra en politiker og formulere, hvor udsagnet er præget af en ideologisk tankegang. Hvis eleverne kan sige, at en politikers udsagn om, at skatterne skal ned, er præget af en liberal ideologi, har eleverne identificeret det ideologiske indhold i udsagnet.

På det næste niveau skal eleverne kunne analysere sammenhænge med anvendelse af faglige begreber. Eleverne vil være vant til at analysere tekster fx i dansk. Det særlige ved analyser i samfundsfag er, at eleverne skal lære at analysere samfundsmæssige forhold med samfundsfaglige begreber. Når eleverne skal kunne analysere den aktuelle parlamentariske situation, er der allerede et fagligt begreb (parlamentarisk situation), som de skal kunne forstå for at foretage analysen, og samtidig en beskrivende viden (hvem er i Folketinget, hvem er i regering). Desuden skal de have en forståelse for, hvilke mekanismer der er i spil (fx partiernes interesser, holdninger og strategiske hensyn), som kan danne baggrund for analysen. Dette kan naturligvis foregå på flere forskellige niveauer for forskellige elever, men målet er, at alle elever skal kunne foretage en enkel analyse. Det øverste niveau, der arbejdes med i færdigheds- og vidensområderne er, at eleven kan diskutere. Det er centralt i samfundsfaget, at eleverne bliver i stand til at diskutere samfundsmæssige forhold med større indsigt end den umiddelbare forståelse, de måtte have. Derfor er det også essentielt, at diskussionen bygger videre på en forudgående analyse. Diskussion vil i de fleste tilfælde betyde, at man sætter to eller flere holdninger eller tolkninger op over for hinanden og laver en begrundet vurdering af deres anvendelighed eller rigtighed i forhold til det fænomen eller den problemstilling, man arbejder med. Hvis eleverne skal diskutere kulturs betydning for individer og grupper, betyder det, at de kan give eksempler på forskellige opfattelser af, hvad kultur betyder, og sætte dem over for hinanden.

Måske indgår elevernes egne erfaringer indgår i denne diskussion, og det er netop pointen, at denne hverdagserfaring skal kunne ses i et samfundsmæssigt og dermed samfundsfagligt perspektiv. Elevernes stillingtagen vil naturligvis, ligesom alle andre borgere i samfundet, være mere eller mindre baseret på viden, og der skal også være plads i klassediskussioner til at afprøve holdninger, som har mere karakter af mavefornemmelser. Det er vigtigt, at man fastholder lysten til at sige sin mere umiddelbare mening, samtidig med at eleverne hele tiden trænes i at basere deres holdninger på og at argumentere ud fra viden og saglige argumenter. Det er det, der værdsættes i samfundsfag, og som giver baggrund for at kunne tage stilling og handle.

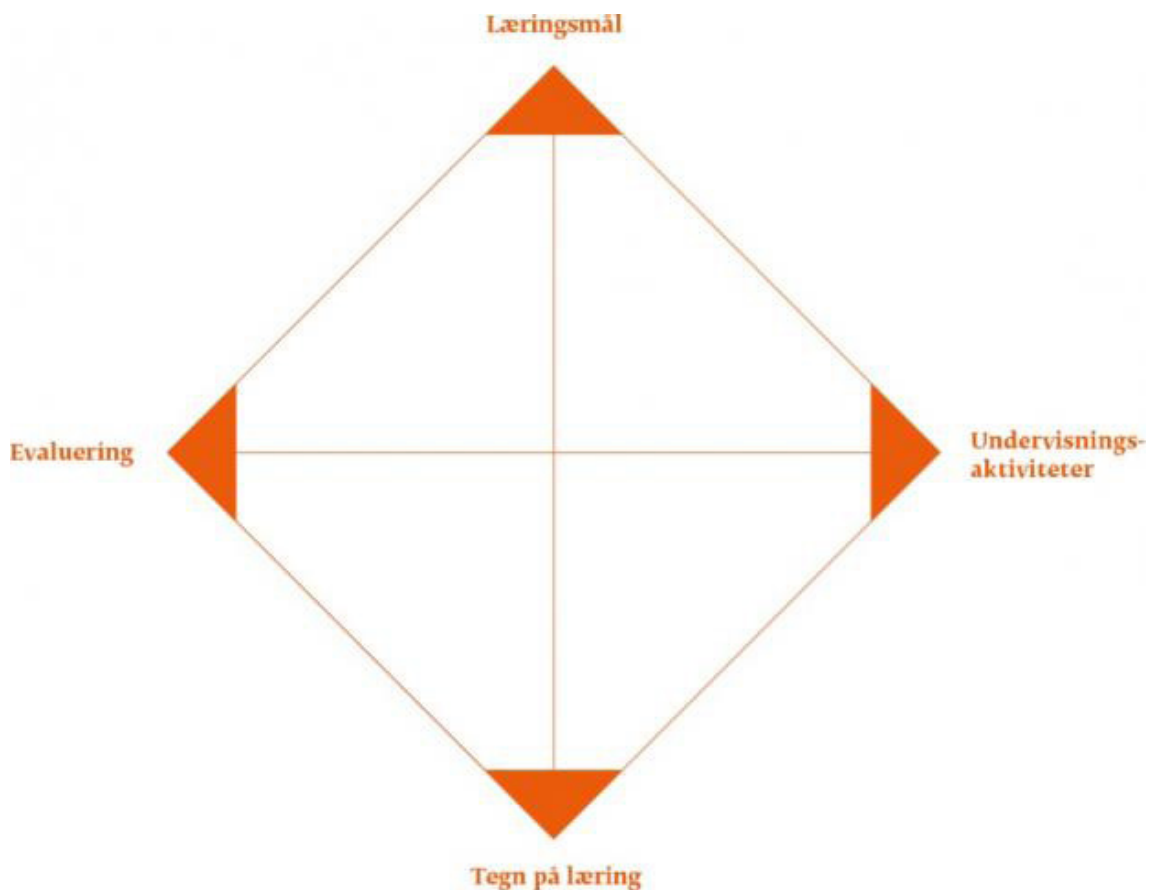
2. LÆRINGSMÅLSTYRET UNDERVISNING

Den læringsmålstyrede undervisning tager udgangspunkt i et systematisk arbejde med læringsmål. Læringsmålene er mål for det, eleverne skal lære, og er styrende for lærerens valg af undervisningsindhold, forløb og aktiviteter. Fælles Mål skal understøtte lærerens arbejde med læringsmål.

2.1 DEN DIDAKTISKE MODEL: FIRE INDBYRDES AFHÆNGIGE FAKTORER

I læringsmålstyret undervisning hænger valg af læringsmål, valg af undervisningsaktiviteter, tegn på læring og evaluering tæt sammen i alle faser af undervisningen.

Når et forløb har afsæt i nogle bestemte læringsmål, vælges undervisningsaktiviteter, der fremmer netop disse læringsmål. Samtidig overvejer læreren tegn, der kan vise, hvor langt eleverne er i forhold til at opfylde læringsmålene. Valg af undervisningsaktiviteter hænger også sammen med, hvad evalueringen fra sidste forløb viste, og således med, hvilke læringsmål og undervisningsaktiviteter der vil skabe passende læringsudfordringer for alle klassens elever. I læringsmålstyret undervisning sigtes altså hele tiden mod et mål for elevernes læring.

© Undervisningsministeriet
Model 1: Relationsmodellen

Relationen mellem de fire indbyrdes afhængige dimensioner kan illustreres ved ovenstående model. Nedenfor gennemgås de fire dimensioner af relationsmodellen.

Det er lærerens opgave at nedbryde – eller omsætte – Fælles Mål til konkrete mål for, hvad eleverne skal kunne ved afslutningen af et undervisningsforløb. Det er mål, der angiver skridt på vejen til at nå det fælles læringsmål, og mål, der kan forklares og gøres tydelige for eleverne. Med det udgangspunkt kan læreren skabe passende læringsudfordringer for alle elever.

© Undervisningsministeriet

Model 2: Nedbrydning af Fælles Mål til læringsmål for det enkelte undervisningsforløb

De indholdsvalg, valg af aktiviteter, opgaver og processer, som læreren foretager, skal være begrundet i, hvordan de understøtter alle elevers læring. Undervisningsaktiviteterne skal også planlægges med sigte på at give læreren viden om elevernes læringsudbytte, så læreren kan give eleverne feedback.

Læreren skal også afgøre, hvordan lærere og elever kan se tegn på, at målene er nået. Tegn er kriterier for målopfyldelsen og kan bestå af det, som eleverne kan kommunikere, færdigheder, de kan demonstrere i praksis, eller produkter, de kan skabe. Lærers tolkning af tegnene hjælper læreren med at vurdere elevernes læringsudbytte og danner grundlag for lærers feedback til eleverne om deres læringsresultater.

Læreren skal løbende evaluere, hvor eleverne er i forhold til læringsmålene, og hvordan de kan støttes og udfordres i at komme videre i retning af målene. En formativ evaluering gør det muligt for læreren at give eleverne feedback på deres læringsudbytte undervejs i forløbet. Den formative vurdering af elevernes læringsudbytte undervejs følges op af en summativ vurdering af samtlige elevers læringsudbytte, som danner afsæt for planlægningen af det næste forløb.

Læringsmålstyret undervisning foregår gennem tre faser: planlægning, gennemførelse og evaluering. I hver af de tre faser har læreren øje for sammenhængen mellem læringsmål, valg af undervisningsaktiviteter, tegn på læring og evaluering, så alle elever får passende læringsudfordringer. Læs mere om læringsmålstyret undervisning i Undervisningsministeriets vejledning om læringsmålstyret undervisning under relaterede moduler.

2.2 LÆRINGSMÅLSTYRET UNDERVISNING I SAMFUNDSFAG

Kompetencemålene inden for de fire områder i samfundsfag angiver overordnede mål, hvor der er fokus på, at eleverne kan reflektere over og tage stilling til samfundsmæssige problemstillinger. For at opnå disse kompetencemål skal der i undervisningen arbejdes frem mod de færdigheds- og vidensmål, der er formuleret inden for de forskellige områder. I forbindelse med planlægning, gennemførelse og evaluering af undervisningen skal disse mål fortolkes og omformuleres, så de udgør passende læringsudfordringer for den enkelte elev i den aktuelle situation. Det betyder i praksis, at læreren og eleverne anvender kompetencemålene som et overordnet sigtepunkt, og at færdighedsmålene nedbrydes, formuleres og fortolkes til konkrete mål for et forløb og i sidste ende for den enkelte sekvens (fx en lektion) og den enkelte elev.

Det er vigtigt i undervisningen, at læreren formulerer mål for undervisningen, således at eleverne forstår, hvad hensigten er i den enkelte lektion og i det enkelte forløb. Færdigheds- og vidensmålene i de enkelte kompetenceområder skal virke som en hjælp til læreren for at formulere disse mål, men de skal fortolkes og formuleres i den konkrete sammenhæng. Hvis målet er, at eleverne kan diskutere kulturs betydning for individer og grupper, må læreren – gerne i samarbejde med eleverne – tage stilling til, dels hvordan dette mål kan forstås, og dels hvilken betydning det skal have i den konkrete sammenhæng: Hvad skal vi i denne konkrete klasse med disse konkrete forudsætninger arbejde med, for at vi kan sige, at vi er i stand til at diskutere kulturs betydning for individer og grupper?

Færdighedsmålene er i de fleste tilfælde udformet så bredt, at det er nødvendigt at præcisere og konkretisere dem i forbindelse med undervisningen, men de er samtidig så konkrete, at det er muligt for lærere og elever at vurdere, om de har opfyldt målene.

Samfundsfaget er – og skal være – et dynamisk fag, hvor man skal kunne inddrage aktuelle spørgsmål, og derfor vil indholdet i undervisningen være forskelligt fra år til år, men der er nogle overordnede fælles mål, der nås gennem arbejdet med forskelligt indhold. Hvis målet er, at eleverne kan identificere ideologisk indhold i politiske udsagn, kan der arbejdes med dette mål under forskellige temaer og i sammenhæng med forskellige politiske debatter, men det vil altid være en del af arbejdet, at eleverne er i stand til at se, om de udsagn, der kommer fra politikere, har et ideologisk indhold. På denne måde bliver arbejdet med et specifikt indhold eksemplarisk i forhold til et bestemt mål. Målet er samtidig i dette tilfælde generelt, således at den færdighed – at kunne genkende ideologisk indhold – kan anvendes i mange forskellige situationer af eleverne i fremtiden.

PLANLÆGNING

Som led i planlægningen af et undervisningsforløb skal der formuleres mål for elevernes læring i overensstemmelse med udvalgte færdigheds- og vidensmål. Mange forløb vil inddrage mål fra forskellige kompetenceområder, mens nogle vil fokusere på et bestemt målpar. Det vil i mange forløb netop være målet, at eleverne kan se sammenhænge mellem de perspektiver, som de forskellige kompetenceområder bidrager med, fx sammenhængen mellem at diskutere kultur ud fra et sociologisk synspunkt, og hvordan kultur bruges i en politisk debat, eller sammenhæng mellem den økonomiske beskrivelse af velfærdsstaten, den politiske debat om velfærd og socialiseringen.

Samtidig skal man være opmærksom på, at nogle mål i højere grad end andre er mål, der skal arbejdes med gentagne gange for at sikre, at eleverne får trænet de kompetencer, som de er rettet mod. Det kan fx være det mål, der handler om at identificere ideologisk indhold i politiske udsagn eller analysere den parlamentariske situation. Når man har arbejdet med politiske partiers placering og grundholdninger, kan dette anvendes i diskussioner af nye politiske spørgsmål, der dukker op. Det samme gælder økonomiske grundbegreber som udbud og efterspørgsel, der kan anvendes i mange forskellige sammenhænge.

Det særlige ved målstyret undervisning er, at både lærer og elever har fokus på, hvad der er målet med undervisningen. Det betyder ikke, at undervisningen skal forløbe efter en stram plan, hvor der ikke er plads til improvisationer eller til at tage særlige aktuelle spørgsmål op, der fx bliver bragt på banen af elevernes nysgerrighed, men det betyder, at man som underviser skal være fokuseret i sin planlægning på, hvilke mål der nås i undervisningen. Og samtidig være klar til at ændre på planen, når uventede forhold viser sig.

Der er flere empiriske studier, der peger på, at det er af betydning for elevers læring, at der bliver formuleret tydelige og ambitiøse mål for undervisningen, og at dette især har betydning for elever, der med udgangspunkt i deres socioøkonomiske baggrund kunne forventes at præstere dårligere i skolen. Dette betyder ikke, at læreren har monopol på at formulere mål for undervisning. Målene kan og bør ofte formuleres i dialog mellem lærer og elever. Pointen er, at tydelige og ambitiøse mål gør det lettere for eleverne at vide, hvad der forventes, og dermed også at præstere bedre, og dette er til gavn for både den fagligt stærke og svage elev. Hvis man ikke formulerer tydelige mål, er det sandsynligt, at det er de elever, der i forvejen hjemmefra er bekendt med skolens udtalte koder, der klarer sig bedre, mens de der ikke på samme måde har forudsætningerne for at regne ud, hvad læreren forventer, vil klare sig dårligere.

AT FORMULERE MÅL

Læringsmålene for de enkelte forløb tager udgangspunkt i fagets formål og kompetencemål. De relevante færdigheds- og vidensmål skal inddrages, og der skal omformuleres læringsmål i overensstemmelse med det enkelte forløb. Der bør formuleres konkrete tegn på læring, der beskriver, hvad det indebærer, at målet er opfyldt. Dette kan gøres således, at det også er klart for eleverne, hvad der skal til for at nå målene. Bekskrivelsen af de konkrete tegn på læring kan være en hjælp for eleverne til at forstå målet, og derfor kan de anvendes både i introduktionen af et forløb/en sekvens og til evaluering.

Det kan være en fordel at formulere kriterier for opfyldelse af målene. Dette kan gøres i form af et målopfyldelsesskema/rubrik, hvor man også kan indarbejde tegn på målopfyldelse på forskellige niveauer. Et sådant skema kan fx stilles op som nedenfor.

Kompetencemål: ”Eleven kan tage stilling til politiske problemstillinger lokalt og globalt og komme med forslag til handlinger.”

FÆRDIGHEDS- OG VIDENSMÅL	TEGN PÅ LÆRING - NIVEAU 1	TEGN PÅ LÆRING - NIVEAU 2	TEGN PÅ LÆRING -NIVEAU 3
Eleven kan analysere den aktuelle parlamentariske situation og partiernes indbyrdes placering Eleven har viden om politiske partier, deres grundholdninger og mærkesager	Eleven kan redegøre for, hvad forskellen er mellem regering og opposition.	Eleven ved, hvilke partier der er i regering og i opposition, og kan redegøre for nogle af de ting, de er uenige om.	Eleven kan placere partierne i det politiske landskab og diskutere deres placering i forhold til den politiske situation, hvem der er i regering, og hvem der er i opposition.

LÆRINGSMÅL FOR UNDERVISNINGSFORLØB

Eleverne kender til partierne	Eleverne kender nogle partier	Eleverne kender de fleste partier	Eleverne kender alle partier i Folketinget
Eleverne kan placere partierne på en højre-venstre-skala	Eleverne kan sige, hvad forskellen er på højre- og venstrefløj	Eleverne kan placere de fleste partier på en højre-venstre skala	Eleverne kan placere alle partier på en højre-venstre-skala og diskutere deres placering
Eleverne kan placere partierne på en værdipolitisk akse	Eleverne kan redegøre for den værdipolitiske akse, og hvad den kan bruges til	Eleverne kan placere de fleste partier på en værdipolitisk akse	Eleverne kan placere partierne på en værdipolitisk akse og diskutere denne og deres placering i forhold til forskellige værdipolitiske spørgsmål

Færdigheds- og vidensmålene tages direkte fra Fælles Mål. De konkrete læringsmål formuleres af læreren eller af lærer og elever i dialog. Skemaet kan bruges af eleverne som løbende evaluering, men også af læreren til både formativ og summativ evaluering af elevernes udbytte af forløbet.

GENNEMFØRELSE

Undervisningen i samfundsfag inden for et forløb eller en undervisningssekvens forløber ofte således, at der er en fælles introduktion, hvor læreren sætter rammen for forløbet. Derefter arbejder eleverne i grupper, enkeltvis, i klassen samlet, og som afslutning er der en fælles opsamling og/eller en form for evaluering. Disse tre elementer i forløbet kan beskrives som 1) introduktion eller iscenesættelse 2) konsolidering eller aktiviteter og 3) feedback eller fællesgørelse.

I samfundsfagsundervisningen tjener introduktionen flere formål: For det første skal elevernes fælles interesse aktiveres og fokuseres i forhold til det konkrete indhold. For det andet skal der skabes en forståelse for, hvad der er de samfundsfaglige mål i arbejdet. At vække interessen kan handle om at skabe forbindelse mellem det samfundsmæssigt relevante og det, som eleverne subjektivt opfatter som relevant. Dette skal også ses i sammenhæng med samfundsfagets mål om, at eleverne skal kunne se hverdagslivet i et samfundsmæssigt perspektiv.

Det, der vedrører hverdagslivet, vil i mange tilfælde have en umiddelbar interesse for eleverne, men for at det skal blive til samfundsfagsundervisning, skal de perspektiver, der har samfundsmæssig relevans, inddrages. Hvis der skal arbejdes med EU, har mange elever umiddelbart den opfattelse, at det ikke er noget, der vedkommer dem. Men ved at komme med nogle eksempler på, hvordan vores hverdag er påvirket af beslutninger, der tages i EU - lige fra kemiske stoffer i legetøj til tilsætningsstoffer i de madvarer, vi køber, eller hvordan vi gennem EU kan være med til at tage beslutninger om emner, som eleverne kan se er væsentlige, såsom udenrigs- og flygtningepolitik - kan man i introduktionen få vækket den opmærksomhed, som kan bidrage til, at eleverne kan se meningen med at arbejde med dette tema.

Introduktionen kan også have en mere åben karakter, hvor man tager udgangspunkt i elevernes viden og nysgerrighed, fx i form af en brainstorm om, "hvad ved vi – hvad vil vi gerne vide". Hvis man vælger dette udgangspunkt, er det vigtigt, at læreren sammen med eleverne formulerer tydelige mål for den viden, der skal opnås, uanset om det er for hele klassen, for grupper eller for den enkelte elev. Det er også læreren, der er garant for, at der er sammenhæng mellem de spørgsmål, som eleverne har som udgangspunkt og de faglige mål. Hvis eleverne vil arbejde med en bestemt ungdomskultur eller med spiseforstyrrelser, skal læreren fra starten se til, at eleverne har øje for, hvordan de faglige mål indgår i deres arbejde.

I anden fase, hvor eleverne arbejder med stoffet, afhænger det naturligvis af de valgte arbejds- og organisationsformer, hvordan sammenhængen er mellem målsætninger og elevaktiviteter [beskrives nedenfor under arbejdsformer og læremidler].

FORMATIV OG SUMMATIV EVALUERING

Formålet med den løbende evaluering er, at elever og lærer bliver bevidste om deres niveau, og hvordan de skal arbejde for at komme videre i retning af de ønskede mål. Formativ evaluering kan anvendes både af læreren og den enkelte elev til at se, hvor langt man er nået. Det er vigtigt, at der vælges evalueringsformer, der både giver læreren mulighed for at vurdere elevernes niveau samt deres styrker og svagheder, og som kan bruges af læreren til løbende at justere undervisningen og de faglige mål for de enkelte elever. Det helt essentielle er, at der gives konstruktiv og fremadrettet feedback til eleverne.

Evaluerings kan have form af test af paratviden i forhold til fx viden om det politiske system, EU, økonomi, politiske partier og deres holdninger osv., hvis det er vigtigt for læreren at få viden om, hvad eleverne har af forhåndsviden, eller om de har opnået den ønskede viden efter et forløb. Det kan også virke som en øjenåbner for eleverne, både de der finder ud af, at de rent faktisk ved noget, og de der bliver overraskede over, hvor lidt de ved.

En indledende ”diagnostisk” evaluering kan have en form, hvor eleverne bliver bedt om at understrege de ord, de ikke forstår i teksten, og disse kan så gennemgås af læreren i fælleskab med klassen, eller læreren kan samle elevernes lister over ord og bruge dem i den videre planlægning af fx før-læringsaktiviteter.

Undervejs i et forløb kan den formative evaluering foregå på mange forskellige måder. Læreren vil løbende vurdere, om eleverne er med, om der er noget der skal uddybes osv. Men der kan også indgå løbende tests eller respons på delopgaver i et forløb.

Hvis et forløb afsluttes med en fremlæggelse eller anden form for deling af resultater, er det vigtigt, at læreren evaluerer med henblik på at give respons i forhold til målopfyldelse og i forhold til, hvordan eleverne skal arbejde videre.

Evaluerings i form af aflevering af kortere skriftlige opgaver er hensigtsmæssigt af flere grunde: Det giver læreren materiale fra alle elever, og der er mulighed for individuel respons. Det behøver ikke at være lange rapporter, men kan have form af korte blogindlæg, læserbreve eller skriftlige besvarelser af lærerstillede opgaver, fx med udgangspunkt i anvendelse af kilder.

3. UNDERVISNINGENS TILRETTELÆGGELSE OG INDHOLD

Læreren skal tilrettelægge undervisning med sin viden og erfaring, så hvert enkelt elev lærer så meget som muligt. Det er også vigtigt, at undervisningen er anvendelsesorienteret og varieret. I afsnittet gennemgås centrale overvejelser om undervisningens tilrettelæggelse og indhold i faget samfundsfag.

3.1 UNDERVISNINGSDIFFERENTIERING OG INKLUDERENDE LÆRING

Da samfundsfag også handler om elevernes erfaringer og holdninger, har alle elever noget at bidrage med i undervisningen. Men det er af samme grund også et fag, hvor elevernes forskellige baggrunde kan have stor betydning. Det gælder også, når undervisningen bevæger sig fra det holdningsprægede til det mere samfundsfaglige, og især den faglige anvendelse af begreber, der er central for at kunne mestre faget.

Når elevers sociale og kulturelle baggrund ser ud til at have en relativ stor betydning i samfundsfaget, kan det have en sammenhæng både med fagets arbejdsformer og dets indhold, bl.a. fordi faget i høj grad er præget af brug af abstrakte begreber. Det er derfor vigtigt, at læreren er opmærksom på elevernes forskellige forudsætninger og er i stand til at udfordre alle elever på et passende niveau hele tiden. Tillige vil man møde elever med særligt behov i undervisningen, og det er i den forbindelse vigtigt, at læreren er opmærksom på at skabe et inkluderende læringsmiljø, hvor alle opleves som værdifulde deltagere i det samfundsfaglige undervisning.

I arbejdet med fagets begreber er det nødvendigt hele tiden at have fokus på elevernes for forståelse, hvordan de opfatter begreberne, der bruges i faget, og hvordan deres førfaglige begreber kobles til de faglige begreber. Det er her vigtigt at være opmærksom på, at nogle af de begreber, der bruges i faget, har en anden og ofte mere upræcis betydning i hverdags sproget, fx helt centrale begreber som demokrati. Og for nogle elever er demokrati et ord, der indgår i deres hverdagsprog, mens andre kun har en meget vag fornemmelse for ordets betydning. Derfor er det en del af undervisningsdifferentieringen at være opmærksom på elevernes begrebsanvendelse og begrebsforståelse.

Et andet aspekt er, at begreberne i samfundsfag kan være både politisk og fagligt omstridte. Der er en løbende politisk diskussion om, hvordan fx demokratibegrebet skal opfattes, og denne diskussion skal ligesom andre politiske diskussioner afspejles i klasserummet. På samme måde er der faglige diskussioner om de faglige begreber, fx kulturbegrebet eller bæredygtighed, og disse diskussioner skal der også være plads til i undervisningen, så vidt det er muligt. Men denne flertydighed ved fagets begreber kan også skabe problemer for eleverne, hvis det ikke bliver klart, hvornår et begreb fx har en entydig faglig definition, og hvornår det er til diskussion. Derfor er det vigtigt, at læreren er tydelig i beskrivelsen af præmisserne for de diskussioner, der er, fx om de faglige begreber.

Undervisningsdifferentiering betyder, at alle elever skal kommes i møde på det faglige niveau, hvor de befinder sig, og de skal have udfordringer, der svarer til dette niveau. Når færdigheds- og vidensmål fra Fælles Mål skal omsættes til konkrete mål i en undervisningssituation, er det derfor vigtigt at være opmærksom på, hvordan målene forholder sig til hver enkelt elev. Det kan gøres enten ved at formulere mål, der er fælles for klassen, men hvor der vil være forskellig grad af målopfyldelse for forskellige elever, men der kan også være tilfælde, hvor man vælger at formulere differentierede mål, således at der er flere mål, og ikke alle vil komme til at opfylde alle mål. I den formative evaluering er det vigtigt, at elevernes forskellige grad af målopfyldelse bliver tydelig med henblik på, at de og læreren bliver bevidste om, hvor der skal sættes ind for at lære mere. Undervisningsdifferentiering kan ses i forhold til opgaver og indhold, og her må læreren være opmærksom på, hvilke elever der kan håndtere større antal og mere komplekse kilder i et undersøgende arbejde, og hvilke der i højere grad har brug for at få de passende materialer i en mere tilrettelagt/adapteret form. Nogle elever kan fx uden besvær læse en avis-kronik om et aktuelt emne, mens andre vil få mere ud af at arbejde med et tv-klip, der findes på nettet.

3.2 KRITERIER FOR VALG AF INDHOLD

Valget af indhold i undervisningen forstået som, hvilke temaer og konkrete problemstillinger der arbejdes med, er ikke fuldstændig givet med de formulerede færdigheds- og vidensmål. Der skal arbejdes med politiske problemstillinger, men hvilke og hvordan er op til læreren, og det samme gælder for problemstillinger inden for det økonomiske område og inden for området sociale og kulturelle forhold. Samtidig må læreren i planlægningen af sin årsplan tage hensyn til, hvordan der arbejdes på tværs af de tre kompetenceområder, så eleverne opnår forståelse for sammenhænge mellem problemstillinger inden for politiske, økonomiske samt det sociale og kulturelle område, og hvordan perspektiver fra de tre områder kan anvendes på forskellige problemstillinger.

Et kriterium for indholdsvalg kan være relevans, hvor der må skelnes mellem subjektiv relevans for eleverne og samfundsmæssig eller almen relevans.

Det har mange fordele at tage udgangspunkt i elevernes egen interesse for samfundsmæssige forhold, eller forhold der vedrører dem selv, og som har et samfundsmæssigt perspektiv. Det sikrer en umiddelbar motivation fra elevernes side, som kan være en god indgang til at arbejde med en problemstilling. Udfordringen for undervisningen er så at få denne umiddelbare interesse videreført i en faglig interesse. Det er ikke sikkert, at det som eleverne finder interessant, er det samme, som er fagligt relevant. I projektforbøb eller andre mindre forløb, hvor eleverne arbejder alene eller i grupper om undersøgelser, er det vigtigt, at læreren både kan vejlede eleven/eleverne i forhold til at se de faglige perspektiver i det, der tænder elevernes nysgerrighed og i nødvendigt omfang vejlede eleverne væk fra det, de umiddelbart forestiller sig, og hen mod problemstillinger, hvor der er mulighed for at arbejde med faglige problemstillinger.

Den modsatte tilgang er at tage udgangspunkt i faglige og samfundsmæssige problemstillinger og så vække elevernes nysgerrighed ved at vise, hvordan det er relevant for dem enten nu eller i fremtiden. Da samfundsfaget beskæftiger sig med samfundsmæssige problemstillinger, kan man argumentere for, at alt er principielt relevant for eleverne, da de er en del af samfundet, men det er klart, at der er nogle problemstillinger, det er nemmere at relatere til elevernes hverdag end andre. Samtidig er det et kriterium for valget af indhold, at det vedrører noget, hvor eleverne har en principiel handlemulighed nu eller i fremtiden.

Når målet med undervisningen er, at eleverne skal opnå kompetencer til aktiv deltagelse i et demokratisk samfund, sætter det en ramme for, hvad der vælges af indhold. Det indhold, der arbejdes med, har betydning for elevernes deltagelse i demokratiet. En del indhold kan være relevant, fordi det er nødvendigt at forstå samfundsmæssige fænomener og sammenhænge, men hvis målet er, at eleverne skal kunne handle i samfundsmæssige sammenhænge, må indholdet også vælges ud fra, om der er et potentiale for handling. Eleverne skal kunne forholde sig til politiske problemstillinger, økonomiske problemstillinger og problemstillinger fra det sociale og kulturelle område, men det skal prioriteres at arbejde med problemstillinger, der er relevante for den enkeltes samfundsmæssige deltagelse og ikke blot for at forstå generelle sammenhænge. Det kan fx være i arbejdet med økonomiske sammenhænge: Når der arbejdes med forskellige velfærdsmodeller, er det i sidste ende for at kunne tage stilling til, hvilken udvikling der er ønskelig, og hvordan man kan påvirke udviklingen i den retning, man ønsker.

Pædagogiske problemkanoner, som er lister over problemer, der menes at være typiske for en epoke, og som nødvendigvis må behandles, kan udgøre et kriterium for valg af indhold. Det kunne fx være emner som krig og fred, miljøproblemer, global ulighed m.m. Uanset om man anser disse problemer som væsentlige i samfundsfaget, må de suppleres med en diskussion af, hvilke kriterier der er anvendt for at vurdere deres væsentlighed.

3.3 AKTUALITET ELLER EKSEMPLARISK INDHOLD

Undervisningen i samfundsfag vil altid til en vis grad afspejle den samfundsmæssige udvikling og de spørgsmål, der er på den politiske og samfundsmæssige dagsorden i samfundet. Der skal dog findes en balance mellem at arbejde med de helt aktuelle spørgsmål og de problemstillinger, der har et mere generelt samfundsmæssigt og fagligt indhold. Samfundsfagsundervisningen har andre indholdskriterier end tv-avisen. Aktuelle emner kan være relevante enten fordi de fylder meget, så man er nødt til at tage dem op, eller fordi de har eksemplarisk indhold for faget. Ved eksemplarisk indhold forstås at et emne kan bruges til at belyse et fagligt indhold, fordi det som fænomen har egenskaber tilfælles med andre lignende fænomener, eller fordi det er et eksempel på nogle underliggende sammenhænge eller problemstillinger.

Forhandlingerne om finansloven er aktuelle hvert år og er eksemplariske i forhold til, hvordan lovgivning vedtages. I mange tilfælde er de forskellige ændringsforslag, som partierne kommer med, også eksemplariske for deres mærkesager, grundholdninger og politiske ideologier. Til gengæld er finanslovsforhandlinger sjældent der, hvor fx værdipolitiske emner kommer op. På samme måde vil folketingsvalg, når de forekommer samtidig med undervisningen, oplagt indgå i faget, men man skal i planlægningen af undervisningen være bevidst om, hvilke mål der kan opnås ved at arbejde med dette, og hvilke der skal behandles i andre temaer.

3.4 ARBEJDSFORMER

Variation i undervisnings- og arbejdsformer er fremmende for elevernes udbytte af undervisningen. Forskellige arbejds- og undervisningsformer appellerer desuden til elever med forskellige forudsætninger og behov, og samtidig kan forskellige arbejdsformer være velegnede i forhold til forskellige faglige mål. Klassebaseret dialogisk undervisning kan være velegnet til at skabe en fælles forståelse i klassen af et fagligt indhold og til fælles diskussioner, der kan være med til at afklare den enkeltes holdninger, og det kan være med til at træne den enkelte i at indgå sagligt i en demokratisk debat. Øvelser med lærerstillede opgaver kan være med til at træne grundlæggende viden og færdigheder, cooperative-learning-øvelser kan være gode til at træne begrebsanvendelse og forståelse, og problemorienteret arbejde/projektarbejde kan være vigtigt for at træne undersøgende og problematiserende kompetencer.

Forskellige former for rollespil/dilemmaspil/simuleringer kan virke motiverende og er anvendelige til at udfordre elevernes holdninger og træne deres evne til at se en sag fra flere sider. Det kan fx være Folketingets ”Politiker for en dag” eller et mindre rollespil, hvor eleverne bliver placeret i partigrupper og skal gennemføre en valgkamp og prøvevalg i klassen eller på skolen. Dette kan gennemføres på mange måder, og når det fungerer, er det en god måde for eleverne at træne politisk argumentation og deres stillingtagen til samfundsmæssige problemstillinger.

Man kan vælge at fokusere på bestemte politikområder, således at der bliver arbejdet med et specifikt indhold. Det kan ske i korte sekvenser, hvor læreren deler klassen op i grupper, der fx skal fremføre argumenter for eller imod en afskaffelse af de danske EU-forbehold, sænkelse af skat på arbejde, hævelse/sænkelse af den kriminelle lavalder osv., hvor arbejdsformen kan bruges til at få levendegjort nogle ellers abstrakte problemstillinger.

3.5 DEN ÅBNE SKOLE

I samfundsfaget arbejdes der med at fortolke og forholde sig til det omgivende samfund, og derfor er det interessant at inddrage det omgivende samfund i undervisningen gennem ekskursioner og feltundersøgelser. Samtidig leverer samfundsfagets metoder værktøjer i form af fx undersøgelsesmetoder, der kan være med til at kvalificere den inddragelse af det omgivende samfund, som foregår i og i samarbejde med andre fag.

Besøg på virksomheder og i samfundsinstitutioner er en måde at arbejde med det omgivende samfund. En anden mulighed er forskellige former for feltarbejde. Virksomhedsbesøg kan være relevante både for at få kendskab til arbejdsmarked og erhvervsstruktur samt betydningen af innovation og bæredygtighed for virksomheder. Besøg og interviews med interesseorganisationer og personer fra lokale partiafdelinger kan give viden om, hvordan det politiske system fungerer i lokalområdet, og om hvilke politiske konflikter der har betydning lokalt.

Besøg i offentlige institutioner, fx rådhus, politi, arresthus, sygehus, plejehjem m.fl., kan give indsigt i, hvordan velfærdssamfundet fungerer i praksis, og besøg hos politi, retssale og arresthus er egnede til at give forståelse for betydningen af retsstaten.

Feltundersøgelser dækker bredt alle de former for undersøgelser, der laves med samfundsfaglige metoder. Det kan være observationer af kunders adfærd i butikker, af ungdomskulturer i gadebilledet i forskellige kvarterer osv. Interview- og spørgeskemaundersøgelser kan foretages fx som vox-pop i gågaden eller som exit-polls, når der er valg. Der er mange muligheder for at tilnærme sig de arbejdsmetoder, som professionelle medier og analyseinstitutter anvender.

Fælles for alle former for ekskursioner og feltundersøgelser er, at forarbejde og efterbearbejdning er essentielt for det faglige udbytte. Det kan være vældig underholdende at prøve at sidde på en politomotorcykel på den lokale politistation, men hvis det skal give et fagligt udbytte, skal eleverne på forhånd have en forståelse for, hvad formålet med besøget er, og hvilke metoder de vil bruge til at indsamle viden under besøget. Og det skal være klart, hvordan man efterbehandler besøget, herunder hvordan man anvender samfundsfaglige metoder, og hvordan man kan bruge det, man har lært, i en faglig sammenhæng. Her kan elevblogs være en god måde at formidle på, da man kan kombinere tekst og statistiske fremstillinger med billeder, video og lydoptagelser fra de lokaliteter, man har besøgt, og hvis eleverne har besøgt forskellige steder, er det en nem måde at dele deres erfaringer på.

3.6 DET PROBLEMORIENTEREDE PROJEKTARBEJDE

Det obligatoriske projektarbejde i 9. klasse kan med fordel forberedes gennem projektorienterede forløb også i samfundsfag. Forløbene kan enten være tværfaglige med flere fag eller foregå i samfundsfag alene, og de kan være af kortere eller længere varighed.

Problemformuleringen er central i projektorienteret arbejde af denne type. For mange elever er det svært at lave en god problemformulering. Det er vigtigt, at der arbejdes med problemformuleringer, så eleverne kan udvikle den færdighed, der er beskrevet i færdigheds målet: ”Eleven kan identificere, formulere og gennemføre enkle undersøgelser af samfundsmæssige problemstillinger.” Heri ligger også, at de problemstillinger, der indgår i en problemformulering, er samfundsmæssige problemstillinger. Det er altså ikke blot et erkendelsesmæssigt problem for eleverne, men noget der kalder på en samfundsmæssig løsning.

Projektarbejdet kan organiseres i fire faser:

Fase 1: Nysgerrighed og undren

Fase 2: Problemformulering, afgrænsning af opgaven, indsamling af informationer

Fase 3: Arbejdsforløb og produktion

Fase 4: Præsentation og evaluering

For nogle projektforsløb vil der i lighed med projektopgaven være valgt et fælles tema i klassen. Dette kan ske i den første fase, hvor der er fokus på elevernes nysgerrighed og undren. I samfundsfag er det tanken, at eleverne udtrykker undren i forhold til samfundsforhold, hvor de har en vis viden, men undrer sig over sammenhænge. Det kan også være nyttigt, at læreren præsenterer klassen for et indhold, der lægger op til, at klassen stiller spørgsmål, der kræver dybere undersøgelser.

I fase to er problemformuleringerne vigtige, selvom disse løbende kan ændres. Eleverne stiller individuelt eller i grupper de spørgsmål, som de ønsker at besvare, og indsamler det materiale, der er nødvendigt til at besvare det.

Arbejdsfasen, fase tre, hænger tæt sammen med fase to, men det er her, problemstillingen bearbejdes og udvikles. Læreren rolle vil i høj grad være at holde eleverne på sporet, så de ikke ender med at have arbejdet sig ud i en krog, som ikke er relevant, og at fastholde deres motivation for opgaven, og her er det vigtigt at være opmærksom på, at nogle elever arbejder fint med løse rammer, mens andre har behov for en mere tydelig rammesætning. Det er lærerens opgave at sikre, at også de elever, der har behov for struktur, får mulighed for at få udbytte af projektarbejdet. Arbejdet med problemformuleringen i fase to er centralt for denne fase, idet en præcis problemformulering er et godt udgangspunkt for arbejdet i fase tre, mens en tilsvarende upræcis problemformulering vil stille eleverne ringere.

I præsentationsfasen er det vigtigt, at eleverne deler resultatet af deres undersøgelser med resten af klassen. Det kan være i form af forskellige typer af præsentationer tilpasset den problemstilling, de har arbejdet med. For at give eleverne de bedste muligheder for at arbejde videre i retning af målene for faget er det vigtigt, at læreren giver en tydelig respons og i forvejen har gjort det klart, hvilke kriterier der ligger til grund for vurderingen af en god præstation. Det er også vigtigt, at der samles op på hele klassen i forhold til at vurdere, hvad man samlet set er blevet klogere på – altså ikke bare, hvad den enkelte gruppe har lært om deres eget delspørgsmål, men også hvad man har lært af hinanden. Her er det oplagt at arbejde med elevernes responsgivning i en samfundsfaglig kontekst med fx opklarende og uddybende spørgsmål fra tilhørerne til den/de fremlæggende.

I evalueringen af projektarbejdet indgår således både en vurdering af, hvor godt det er lykkedes at kommunikere til resten af klassen, den faglige viden som eleverne har tilegnet sig om en problemstilling, og deres metodemæssige færdigheder i forhold til at kunne foretage en samfundsfaglig undersøgelse.

3.7 LÆREMIDLER

Læremidler i samfundsfag inkluderer både didaktiserede læremidler, der er direkte rettet mod faget, og mange forskellige former for kilder kan inddrages. Samtidig kan det omgivende samfund behandles som et læremiddel, når det indgår i undervisningen, når eleverne laver undersøgelser og virksomhedsbesøg og som led i den åbne skole.

Didaktiserede læremidler er læremidler, der er direkte rettet mod undervisning, og som derfor i mindre grad kræver redidaktisering af læreren. Det kan være grundbøger eller lignende internet-baserede materialer, eller det kan være materialer, der er rettet mod særlige områder eller temaer. Grundbøger og lignende web-baserede materialer har den fordel, at de præsenterer eleverne for fagets begreber og metoder på en måde, der er tilrettet til faget og til eleverne.

Af andre kilder er avisartikler eller web-artikler af journalistisk art ofte anvendelige. I arbejdet med journalistiske artikler er den faglige læsning uhyre vigtig, og det er også vigtigt, at eleverne lærer at anvende artiklerne fagligt, hvilket betyder, at de skal bruge de faglige perspektiver til at analysere indhold i artiklerne. Det samme gælder for video/tv-indslag.

Både officielle hjemmesider, kommercielle hjemmesider og hjemmesider fra interesseorganisationer og politiske aktører kan være gode kilder til viden i samfundsfag, men også her bliver elevernes kildekritiske og faglige læsning central.

Rå data kan fremskaffes via bl.a. Danmarks Statistiks hjemmeside, og her er der rige muligheder for eleverne til at fremstille deres egne data.

Sociale medier, der giver mulighed for flervejskommunikation, giver muligheder både i undervisningen og i forhold til det opsøgende arbejde. Når politikere kommunikerer, sker det ofte direkte via sociale medier, og det giver eleverne mulighed for at følge forskellige politikere og beslutningstagere direkte. Også her stiller det krav til eleverne om at kunne tænke kritisk, da der ikke er en medierende journalist, der stiller de kritiske spørgsmål, så det er vigtigt, at eleverne bliver opmærksomme på, at den politiske dialog på de sociale medier ofte er præget af at foregå i cirkler, hvor de, der er enige, samler sig. Hvis man vil have hele historien, må man også opsøge de modstridende synspunkter.

3.8 IT OG MEDIER

It og medier indgår naturligt i hverdagen. Man kan i den forbindelse tale om en medialisering og digitalisering af samfundet og skolen og dermed også af samfundsfaget. Det er tendenser, der påvirker undervisningsfaget samfundsfag på flere måder, idet det både påvirker fagets genstands-område og den måde, der arbejdes i faget på, og elevernes forudsætninger i faget.

Inden for kompetenceområdet politik arbejdes der i området medier og politik specifikt med medialiseringen af politikken. It og medier er ikke et selvstændigt afgrænset område, men it og medier integreres naturligt i en udvikling i skolen, hvor bl.a. eleverne medbringer forskelligartede mediekompetencer, der kommer i spil, og hvor nye læringsressourcer udvikles og anvendes. Det kan ses i kompetenceområdet samfundsfaglige metoder, hvor eleverne bl.a. skal have viden om informationssøgning i digitale medier og viden om digitale medier til formidling.

I arbejdet med elevernes læringsprocesser og digitale kompetencer kan der fokuseres på de fire elevpositioner: eleven som kritisk undersøger, eleven som analyserende modtager, eleven som målrettet og kreativ producent og eleven som ansvarlig deltager. Positionerne er analytisk adskilte, men i praksis ofte sammenvævet, afhængigt af det konkrete undervisningsforløb/arbejde med konkrete læringsmål.

Eleven som kritisk undersøger indebærer i samfundsfag, at eleverne skal tilegne sig kompetencer i kritisk informationssøgning. Det kan fx dreje sig om at kunne søge informationer/kilder ud fra valgte søgestrategier, at sortere væsentligt fra uvæsentligt og være kildekritiske i sin brug af fundne kilder. I praksis skal eleverne kunne finde relevante kilder til konkrete problemstillinger i undervisningen og forholde sig kildekritisk til, hvordan de kan anvendes.

Eleven skal som analyserende modtager kunne analysere de mange typer af digitale produkter og udtryksformer, som faget indeholder. Det rækker bl.a. over kompetencer til at vurdere lødighed af fundne digitale produkter, at analysere modtager/afsender-forhold og at forstå de multimodale udtryk, som eleverne kan møde i undervisningen. Konkret kunne det fx være en analyse af de sociale mediers betydning for unges politiske deltagelse.

Eleven skal som målrettet og kreativ producent af digitale produkter erhverve sig kompetencer i at producere digitale produkter, der understøtter elevens formidling og kommunikation i faget. Eleverne skal bl.a. kunne bruge forskellige digitale værktøjer og samtidigt forholde sig bevidst til sine valg og fravalg undervejs i produktion samt inddrage overvejelser om målgruppen for den digitale formidling. En opgave kunne være at bede en 9. klasse om at formidle deres 9. klasse obligatoriske projektopgave for en 7. årgang på deres skole: Hvilke digitale værktøjer vil eleverne vælge til at understøtte deres fremlæggelse, og hvilke overvejelser gør eleverne sig i forhold til målgruppen?

I samfunds-fag vil eleverne også ofte opleve positionen som ansvarlig deltager både i skolen i fx et online samarbejde med deres klassekammerater i undervisningen og i mødet med det omgivende samfund i deres brug af forskellige digitale fora og sociale medier i forbindelse med undervisningen. Det nødvendiggør både kommunikation-, samarbejds- og vidensdelingskompetencer samt etiske overvejelser i forlængelse af elevernes digitale adfærd. Eleverne kunne fx i forbindelse med en læsning af en debat-råd i et digitalt forum/socialt medie diskutere, hvor grænsen går for, hvad man kan ytre sig om og hvordan?

3.9 SPROGLIG UDVIKLING

I samfunds-fag vil eleverne møde en lang række samfunds-faglige begreber, kilder og tekster, hvor lærerens arbejde med den sproglige udvikling vil være central for elevernes tilegnelse af indholdet. Hvordan og i hvilket omfang er op til den enkelte lærer ud fra en vurdering af sine elevers behov for sproglig opmærksomhed i arbejdet med fagets tekster, begreber og kilder.

På tværs af fagets kompetenceområder er det centralt, at eleverne er bevidste om det faglige indhold med fokus på ordkendskab og teksternes formål og struktur. Gennem et systematisk arbejde med forståelsen og anvendelsen af faglige begreber og tekststrukturer kan fagets særkende fremtræde tydeligt for eleverne.

I arbejdet med elevernes ordkendskab skal læreren i sin undervisning løbende sætte fokus på centrale fagord og begreber både før, under og efter læsning af faglige tekster og kilder. Til det formål kan man med fordel bruge redskaber som fx begrebskort, styrkenotat og tre-kolonnenotat til løbende at definere, afklare og justere elevernes forståelse af de faglige begreber. Ligeledes kan eleverne med fordel arbejde med ordforståelsesstrategier (fx kontekstlæsning og ordbogsopslag) i arbejdet med såvel fagets fagord og begreber som med færdige ord og begreber.

Da eleverne i samfunds-fag vil opleve flere færdige begreber, og hverdagsbegreber også har en specifik samfunds-faglig betydning, er det vigtigt, at læreren tydeliggør disse og understøtter deres faglige betydning. Det gælder fx begreber som demokrati, retfærdighed og økonomi. I arbejdet med fagets kilder og faglige tekster skal læreren sætte fokus på teksternes formål og struktur, så de fremtræder tydeligt for eleverne og dermed støtter deres tilegnelse af indholdet.

Det kan ske både før, under og efter læsning, hvor eleverne kan bevidstgøres om strukturen i de samfundsfaglige tekster og kilder, som de arbejder med: Fx hvilken slags informerende tekst er det, hvad skal man være opmærksom på i arbejdet med multimodiale tekster og kilder, og hvilken læsestrategi er mest hensigtsmæssig afstemt efter hvilket læseformål, eleverne har? Læreren kan med sproglig opmærksomhed på fx aktivering af før-viden, etablering af læseformål og valg af notatteknik dermed støtte elevernes tilegnelse af fagets indhold.

Sproget i samfundsfag er karakteriseret ved, at der er mange abstrakte begreber, som skal bruges, og som ikke nødvendigvis har en direkte reference i hverdagen. Det kan være et begreb som socialisme, hvor det er nødvendigt at koble forklaringen af begrebet til konkrete eksempler. Samtidig er begreberne omstridte, ofte både fagligt og politisk, hvilket gør det nødvendigt, at læreren træner eleverne i at kunne arbejde med konkurrerende opfattelser af begreber som fx demokrati. Når eleverne bliver vant til at sige, ”det kommer an på, hvordan du opfatter” fx demokrati eller retfærdighed, bliver de også i stand til at anvende og diskutere begreberne.

Et væsentligt aspekt ved samfundsfaget er, at eleverne skal indgå i mundtlige og skriftlige diskussioner af generelle og abstrakte problemstillinger og fænomener. Dette stiller betydelige krav til elevernes sprogbeherskelse, da eleverne skal kunne anvende et abstrakt og dekontekstualiseret sprog til præcist at beskrive komplekse fænomener. Dette stiller krav til elevernes ordforståelse, deres syntaks og grammatiske forståelse. Det er afgørende, at læreren er opmærksom på, at ikke alle elever har de samme forudsætninger herfor, og anvender relevante metoder til at støtte eleverne i det omfang, de har brug for det.

3.10 INNOVATION OG ENTREPRENØRSKAB

Samfundsfag rummer innovative og entreprenørielle processer inden for flere områder. Både konkret i det økonomiske kompetenceområde, hvor der er fokus på sammenhængen mellem innovation, bæredygtighed og økonomisk vækst, og overordnet ved, at de innovative og entreprenørielle processer går på tværs af de fire kompetenceområder i Fælles Mål i kraft af bl.a. fagets genstandsområde, fagets arbejdsmetoder og fagets formål om en udvikling af forudsætninger for aktiv demokratisk deltagelse, kritisk tænkning og elevens værdigrundlag.

De innovative og entreprenørielle processer kan ses i fire dimensioner, der gensidigt understøtter hinanden: omverdensforståelse, kreativitet, personlig stillingtagen og evne til handling, og de kan indgå i forskellige sammenhænge i den samfundsfaglige undervisning.

Omverdensforståelsen er central for samfundsfag, da den er grundlæggende for arbejdet med fagets teorier, begreber og sammenhængsforståelser, og den indebærer et fokus på politiske, økonomiske og kulturelle og sociale forhold, som afspejles i fagets tre kompetenceområder.

Det kreative islæt i samfundsfag kan ses ved muligheden for at stille kreative spørgsmål og finde kreative løsningsforslag til samfundsmæssige problemstillinger og i det hele taget arbejde med at stille spørgsmålstejn ved givne sandheder. Man kan fx arbejde med kontrafaktiske spørgsmål eller operere med dilemmaspørgsmål, der kan udfordre elevernes opfattelse af konkrete samfundsmæssige sammenhænge.

Elevers personlige indstilling er en væsentlig del af samfundsfaget. Ikke alene overordnet givet ved formålets fokus på at skabe forudsætninger for aktiv demokratisk deltagelse og kvalificeret og engageret deltagelse i samfundet, men også konkret i undervisningen, hvor elevernes deltagelse og personlige stillingtagen er væsentlig for undervisningen. Det gælder alt fra gruppearbejde, klassediskussioner til fremlæggelser. Den personlige indstilling indebærer både en tro på sig selv og en accept af muligheden for at fejle samt evnen til at kunne reflektere over dette, som undervisningen i samfundsfag må give plads til. Ligeledes spiller den etiske dimension en rolle i den personlige indstilling, og den er i spil i samfundsfag bl.a. gennem diskussioner i faget, fx i en diskussion om det etiske aspekt ved anonyme debatindlæg på sociale fora eller i diskussionen om etik og moral i forbindelse med begrebet den politiske forbruger.

I forhold til handlingens dimension vil samfundsfaget byde på samarbejdsprocesser, hvor en begyndende netværksbevidsthed kan etableres, og både mundtlige og skriftlige kommunikations- og formidlingsstrategier er tilsvarende centrale for faget. Det kan være alt fra fremlæggelser på baggrund af lærerstillede problemstillinger til selvstændige projektopgaver og kommunikation med eksterne interessenter i forbindelse med samfundsfaglige undersøgelser. Som en del af handlingsdimensionen kan eleverne i samfundsfag samarbejde om at finde løsningsforslag til samfundsmæssige problemstillinger. Fra helt lokale problemstillinger om fx en sikker skolevej til spørgsmål om, hvordan man kan få flere unge til at interessere sig for EU-politik.

Samfundsfag skal gennem de innovative og entreprenørielle processer medvirke til at udvikle innovation og entreprenørskab hos eleverne.

4. SAMFUNDSFAGS KOMPETENCEOMRÅDER

Kompetencemålene er inddelt i fire kompetenceområder:

1. Politik
2. Økonomi
3. Sociale og kulturelle forhold
4. Metoder i faget.

Det er målet, at eleverne kan anskue problemstillinger ud fra politiske, økonomiske og sociologiske perspektiver, samt at de beskrevne metoder anvendes på tværs af fagets områder. De fire områder skal således ikke behandles som afgrænsede områder. For mange emner og forløb er det oplagt at arbejde med perspektiver og redskaber fra de fire områder i en konkret problemstilling. Et eksempel er rollen som forbruger, hvor man kan diskutere, hvilken betydning den enkeltes forbrug har for samfundsøkonomien, hvordan man kan påvirke som politisk forbruger, og hvilken rolle forskellige medier kan spille i den forbindelse. Det kan også diskuteres, hvordan man politisk kan påvirke forbrug, og hvordan forbrug hænger sammen med sociologiske faktorer som livsstil, segmenter og socialgruppe. Således kan flere forskellige kompetencemål og videns- og færdighedsmål tænkes ind i konkrete forløb, og de fire kompetenceområder kan derfor betragtes som analytisk adskilte, men i praksis er de som oftest vævet sammen i de konkrete emner, forløb og problemstillinger, hvor de vil overlappe og berige hinanden.

Alle områder er delt op i to faser. Disse er ikke knyttet til hvert sit klassetrin, men viser en progression inden for det enkelte område. Det vil ofte være hensigtsmæssigt at behandle fase et og to i samme forløb.

I afsnittet uddybes kompetenceområderne, og der gives eksempler på, hvordan der kan arbejdes med kompetenceområderne i undervisningen.

4.1 POLITIK

Det overordnede mål i politikområdet er, at eleverne kan tage stilling til politiske problemstillinger og komme med forslag til handlinger. Problemstillinger behandles fra det lokale til det nationale, regionale og globale niveau.

Politiske problemstillinger er spørgsmål, som der er politisk uenighed om. Det kan være helt lokale problemer, som placeringen af en vej i kommunen, og det kan være globale spørgsmål som klimaforandringer og globale konflikter. Problemstillingerne er udtryk for forskellige politiske holdninger og værdier og forskellige gruppers interesser. For at kunne tage stilling skal eleverne have en forståelse for, hvad politiske konflikter handler om – hvad handler striden om, og hvilke værdier og interesser er på spil? – og de skal have en forståelse for de politiske systemer: hvor bliver beslutningerne taget, af hvem, og hvordan kan beslutningerne påvirke og blive påvirket af den enkelte borger? Eleverne skal således både have en forståelse for indholdet i de aktuelle politiske diskussioner og deres baggrund i forskellige holdninger (ideologier og grundværdier) og interesser, og de skal kende de muligheder, der er, for påvirkning af de politiske beslutninger. Samtidig skal de kunne analysere politiske aktørers handlinger, fx politikere og partier i forhold til, hvordan de søger indflydelse, afhængig af den parlamentariske situation og deres muligheder. Det første målpar ”demokrati” handler om at kunne forstå forskellige demokratiopfattelser og at forholde sig til dem. For at kunne forholde sig til demokratiet må man kende til forskellige opfattelser af demokratiet og fordele og ulemper ved forskellige former for demokrati. Det direkte og det indirekte demokrati har eleverne forskellige erfaringer med fra deres hverdag bl.a. gennem de forskellige muligheder for indflydelse i skole og elevråd, og det er samtidig spørgsmål, der diskuteres på højeste politiske plan: Skal der være flere folkeafstemninger, eller skal mere overlades til eksperter og politikere? Skal det være flertallet, der bestemmer på europæisk plan, eller skal de enkelte lande have mulighed for at nedlægge veto? Spørgsmålet om og hvordan, demokrati praktiseres som en livsform i familie og civilsamfund, er også relevant og kan relateres til opfattelser af demokrati i samfundet.

Sammen med begreber om demokrati og styreformer er det uomgængeligt at inddrage spørgsmålet om magt. Hvad er magt, og hvem har magten? Demokrati er en styreform, hvor magten i sidste ende ligger hos folket, men der er forskellige opfattelser af, hvordan dette skal forstås, og der er forskellige opfattelser af, hvorvidt dette er virkeligheden. Hvordan fungerer demokratiet i Danmark i forhold til forskellige idealforestillinger om folkestyret?

Demokratiet som styreform uddybes i det andet målpar ”det politiske system, retsstat og rettigheder”. Arbejdet med det politiske system vil som oftest indgå i forløb, hvor man beskæftiger sig med forskellige politiske problemstillinger, men det er væsentligt, at eleverne har den grundlæggende forståelse af, hvordan det politiske system i Danmark fungerer, bl.a. med inddragelse af forholdet mellem stat, region og kommune.

Retsstaten handler både om den retslige sikring af lovgivningen og af borgernes retsstilling over for staten. Grundlæggende rettigheder som ytringsfrihed, forsamlingsfrihed og organisationsfrihed er sikret i en retsstat, og rettigheder i forbindelse med fx anholdelser er også en del af dette. I forhold til menneskerettigheder er det vigtigt både at arbejde med de internationale konventioner og aftaler, som Danmark har tilsluttet sig, og hvilken betydning det har for Danmark. Det gælder både generelle dokumenter som fx FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder, men også specifikke konventioner, herunder fx FN's Børnekonvention. Det er også relevant at arbejde med diskussioner af, hvorvidt Danmark lever op til de internationale aftaler, hvor både politikere og interesseorganisationer stiller spørgsmål til dette.

POLITISKE PARTIER OG IDEOLOGIER

Dette område handler om at kunne analysere og forholde sig til politiske udsagn og beslutninger. Der er fokus på politikens indholdsside – hvad handler de politiske problemstillinger om? – men der er samtidig fokus på, at eleverne skal kunne anvende begreber til at analysere de politiske udsagn og beslutninger og forstå dem i en sammenhæng. Derfor skal eleverne have viden om politiske ideologier og grundholdninger, og de skal have en forståelse for de interesser, de er forbundet med. Dette kan også give anledning til, at eleverne kan udvikle og forholde sig til deres eget værdigrundlag i forhold til samfundets opbygning. Betydningen af de politiske ideologier i aktuel politik kan diskuteres. Der er ikke enighed om, hvor stor betydning de klassiske ideologier har i dag, men dette i sig selv er også et relevant spørgsmål i samfundsfagsundervisningen. De klassiske ideologier giver en beskrivelse af samfundet, som det ser ud, en vision om et mål og en angivelse af vejen dertil, og de kan således anvendes af eleverne til at perspektivere deres egen opfattelse af samfundet.

Netop fordi flere partier ikke er så stærkt funderede i en ideologi, er der fokus på grundholdninger og mærkesager, hvor grundholdninger mere bredt handler både om samfunds- og menneskesyn, og hvor mærkesager kan være mere konkrete sager, som partier kæmper for – og bruger til at profilere sig med. Arbejdet med mærkesager og grundholdninger kan derudover bruges til, at eleverne formulerer deres mærkesager og grundholdninger til samfundet, og til at diskutere, om de sager, der er på den politiske dagsorden, er de samme, som eleverne ville prioritere. For at forstå de politiske udsagn som politikere og partier kommer med er det nødvendigt at kunne se det også i en sammenhæng af den parlamentariske situation. Partier i regering opfører sig anderledes end partier i opposition, og partier handler ofte strategisk for at maksimere indflydelse eller vælgeropbakning. Dette politiske spil er en del af demokratiet og må behandles som sådan, så eleverne opnår en forståelse af de forskellige motiver bag de politiske handlinger og den betydning, det har, for den politiske magt.

MEDIER OG POLITIK

Medier og politik skal behandles, så eleverne forstår, hvordan forskellige aktører konkret kan bruge forskellige medier til at påvirke den politiske dagsorden og beslutninger, og overordnet hvordan medialisering påvirker politiken. Medier kan betragtes som selvstændige aktører, der har deres egne dagsordener, som kan være styret både af mediernes indre logik (nyhedskriterier, seertal) og af et medies politiske standpunkt. På den anden side er medier også arenaer, som aktører kan bruge til en politisk debat, og som udgør fora for den politiske offentlighed, som er vital for demokratiet. Mediernes rolle som ”vagthund” eller ”den 4. statsmagt” bør diskuteres. Eleverne skal også arbejde med deres eget mediebrug: Hvilke medier bruger de, og hvordan kan de bruge medier til at få information og selv påvirke politiske processer og beslutninger? Udviklingen i teknologi og medier påvirker samfundsudviklingen, og derfor må medieudviklingen også ses i forhold til demokratiet, økonomien og udviklingen i kultur- og livsformer. Mediebegrebet forstås bredt som kommunikationsformer, der dækker traditionelle medier, sociale medier og de digitale redskaber, som bruges i dagligdagen.

EU OG DANMARK

EU er i realiteten en integreret del af dansk politik i og med, at en stor del af den lovgivning, der vedtages i folketinget, har sit udspring i EU-lovgivning. Også derfor skal eleverne kunne forholde sig til samspil mellem beslutningsprocesser i EU og i Danmark. Stoffet skal behandles på en måde, så eleverne forstår det, men det bør ikke forenkles så meget, at eleverne ikke får mulighed for at forstå de forskellige roller, som EU-parlamentet, Ministerrådet og Kommissionen har i beslutningerne, og hvordan disse spiller sammen med de nationale parlamenter. Dette kan gøres ved, at beslutningerne kobles på konkrete cases, såsom tilsætningsstoffer til mad, regler for mærkning af cigaretter eller Tyrkiets optagelsesforhandlinger.

Det er vigtigt at have fokus på det politiske indhold i de europæiske politiske problemstillinger, således at den europæiske politiske debat ikke kun handler om institutioner eller for/imod EU.

INTERNATIONAL POLITIK

International politik handler om at kunne forstå den politiske globalisering, og hvilke muligheder Danmark har for at føre udenrigspolitik i en verden, hvor alle lande er forbundet, og hvor magt ikke kun handler om økonomisk og militær formåen, men også om såkaldt blød magt, der kan handle om kultur og værdier. Internationale organisationer som FN og Nato spiller en væsentlig rolle i undervisningen og i international politik, men der arbejdes også med de begrænsninger, der er i sådanne organisationers indflydelse. Krig, terror og internationale konflikter kommer ofte på mediernes dagsorden, men det er ikke altid, at opmærksomheden holdes, eller at de underliggende mekanismer bliver beskrevet. Her kan samfundsfaglige begreber og analyser være med til at give eleverne en bedre forståelse for de konflikter, der måtte være aktuelle.

Når der arbejdes med internationale organisationer, må der skelnes mellem mellemstatslige samarbejder som FN, hvor medlemsstaterne bevarer deres suverænitet, og EU der, som det klareste eksempel på et delvist overstatsligt samarbejde, bygger på, at medlemsstaterne afgiver suverænitet på nogle områder.

4.2 ØKONOMI

Kompetencemålet er, at eleverne kan tage stilling til økonomiske problemstillinger og handle i forhold til egen økonomi og samfundsøkonomien. Økonomi handler grundlæggende om, hvordan man i et samfund udnytter og fordeler begrænsede ressourcer. For den enkelte handler økonomien om, hvordan man får adgang til ressourcer (indkomst), og hvordan man bruger denne til at tilfredsstille ens præferencer. Kompetenceområdet økonomi handler også om sammenhængen mellem elevernes egen økonomi og samfundsøkonomien – nu og i fremtiden. Samfundsøkonomien skaber nogle rammer, der giver den enkelte visse handlemuligheder, og de økonomiske valg, den enkelte tager, har betydning for samfundsøkonomien.

Området er inddelt i fem underområder:

- Privatøkonomi og forbrugeradfærd, der tager udgangspunkt i elevernes privatøkonomi og forbrugeren som økonomisk aktør
- Velfærdsstater
- Samfundsøkonomiske sammenhænge
- Markedsøkonomi og blandingsøkonomi, der behandler de store samfundsøkonomiske sammenhænge, især relateret til udviklingen af velfærdsstaten i en økonomisk globaliseret verden
- Økonomisk vækst og bæredygtighed, der omhandler muligheder for bæredygtig udvikling og økonomisk vækst

PRIVATØKONOMI OG FORBRUGERADFÆRD

Måler er, at eleverne kan tage velovervejede beslutninger i forhold til deres privatøkonomi, og at de har forståelse for deres betydning i en samfundsøkonomisk sammenhæng. Det er samtidig relevant at diskutere de samfundsmæssige konsekvenser af elevernes forbrug, fx hvordan man, når man køber en forbrugsvare, bidrager til statens indtægter gennem momsen, og hvordan man kan agere politisk som forbruger ved at tage stilling til, om man fx vil handle økologisk.

Rollen som forbruger handler både om, hvad man vælger og fravælger, men også om, hvad man er påvirket af, når man foretager disse valg. Både unge og ældre forbrugere kan deles ind i grupper og segmenter, der deler smagspræferencer, og ungdomskulturelle grupper identificerer sig både i deres valg af kulturprodukter og fx tøjmærker. Fremvæksten af teenagere og senere tweens som selvstændige forbrugssegmenter er eksempler på, hvordan samfundet påvirker rammerne for den enkeltes forbrugsmønster. Det samme kan siges om reklamer, der er målrettet unge, og det er relevant at arbejde tværfagligt med dansk omkring kommunikation og at tage sociologiske perspektiver ind i diskussionen af den enkeltes forbrug.

I arbejdet med forbrugerrettigheder kan man inddrage interesseorganisationers forsøg på påvirkning, det landspolitiske niveau, EU-lovgivning og den enkeltes frie valg, hvor det også kan være en ideologisk diskussion om balancen mellem forbrugerbeskyttelse og den enkeltes frihed.

VELFÆRDSSTATER

Den danske og andre velfærdsstaters udvikling i en økonomisk globaliseret verden indeholder mange af de spørgsmål, der præger den politiske debat. Samtidig er der sociologiske perspektiver bl.a. i den måde, opbygningen af velfærdsstaten påvirker den økonomiske fordeling i samfundet og dermed forholdene mellem de forskellige sociale grupper, men også hvordan organiseringen af velfærdsstaten påvirker forholdet mellem stat, marked og civilsamfundet. Centrale velfærdsprincipper vedrører bl.a. forholdet mellem offentlig og privat finansiering og udførelse af service. Dette beskrives med velfærdsmodeller, hvor der skelnes mellem fx universelle, liberale og forsikringsbaserede modeller. Disse modeller kan beskrives på forskellig måde, men grundlæggende er en universel velfærdsmodel et samfund med skattefinansierede velfærdsydelser, der bevilges til alle, fx børnecheck og folkepension. Hvis denne type ydelser indtægtsreguleres, bevæger velfærdsstaten sig i retning af en mere liberal model, der er karakteriseret ved at give lave ydelser baseret på en vurdering af behov. Denne model kaldes også for en residual velfærdsmodel. Socialforsikringsmodellen er karakteriseret ved, at ydelser er finansieret og udbetales efter et forsikringsprincip. Dagpengesystemet i Sygeforsikringen Danmark er et eksempel på, at den danske velfærdsmodel har træk af en forsikringsmodel, som ellers ofte forbindes med den tyske udgave af velfærdsstaten.

Globaliseringen betyder, at alle landes økonomier deltager i konkurrencen på det globale marked. Det har betydning for udviklingen af velfærdsstaterne, og det giver baggrund for debatten om, hvorvidt velfærdsstaten kan opretholdes af økonomiske årsager. Samtidig betyder den frie bevægelighed i EU, at der bliver stillet spørgsmål til, hvilken betydning dette har for medlemslandenes velfærdssystemer.

SAMFUNDSØKONOMISKE SAMMENHÆNGE

Den teknologiske udvikling og globaliseringen er nogle af de faktorer, der har betydning for erhvervsstrukturen, herunder fordelingen mellem forskellige faggrupper fx mellem produktions- og serviceerhverv og krav til uddannelsesniveau. Det påvirker strukturen på arbejdsmarkedet, når produktion flyttes til lande med lavere lønomkostninger, eller når produktionen automatiseres. Det påvirker også kravene til medarbejderes kvalifikationer.

Den danske arbejdsmarkedsmodel er bl.a. karakteriseret ved en høj organisationsgrad, og at lønnen aftales gennem overenskomster mellem fagforeninger og arbejdsgivere. Når markeder for varer, tjenesteydelser og arbejdskraft i stigende grad bliver globale, påvirker det, hvordan den danske arbejdsmodel kan fungere, og det skal behandles i undervisningen. Samtidig påvirker de måder, som danske og multinationale virksomheder agerer på, forholdene for medarbejderne samt muligheder for at skabe og bevare arbejdspladser i Danmark. Det økonomiske kredsløb er en model, der anvendes til at beskrive økonomiske bevægelser mellem de forskellige sektorer, og den er en hjælp til at forstå, dels hvordan husholdningers økonomi påvirkes og påvirkes af den samfundsmæssige økonomi, og dels virkningerne af den førte økonomiske politik.

MARKEDSØKONOMI OG BLANDINGSØKONOMI

Markedet er den centrale mekanisme i markedsökonomien, og det er samtidig genstand for en vigtig debat: Hvilke konsekvenser har markedet for samfundet/fordelingen af goder/samfundsøkonomien, og hvad skal mere eller mindre være overladt til markedet? For at forstå, hvordan økonomien fungerer, og tage stilling til den, må eleverne have en grundlæggende forståelse for begreberne udbud og efterspørgsel, og hvordan markedet opererer. Samtidig kan der arbejdes med fordele og ulemper ved at lade markedsmekanismerne råde. Dette kan beskrives ud fra økonomisk teori, hvor forbrugerens nyttemaksimering, konkurrencens betydning for effektivitet, men også markedssvigt og eksternaliteter kan inddrages. I en blandingsøkonomi er der ikke en på forhånd defineret grænse for, hvad der er en opgave for det offentlige, og hvad der kan overlades til markedet. Også derfor er der en stadig diskussion om grænserne mellem det offentlige og det private – og denne diskussion kan på mange forskellige områder tages i klasseværelset, idet den har faglige perspektiver og relevans for de politiske valg, som vil blive en del af elevernes virkelighed fremover.

ØKONOMISK VÆKST OG BÆREDYGTIGHED

Økonomisk vækst og konjunkturudvikling er begreber, som er helt centrale i den offentlige debat om økonomien, så hvis eleverne skal kunne følge med i debatten, er det væsentligt, at de har en forståelse for disse begreber. Økonomisk vækst ses ofte som en modsætning til miljømæssig bæredygtig udvikling samtidig med, at mange opfatter vækst som et mål i den økonomiske udvikling. Også derfor er det nødvendigt at undersøge og diskutere begrebet bæredygtig vækst.

Innovation handler bl.a. om, hvordan nye teknologier og produktionsmåder ændrer vilkårene for økonomien, fx når nye teknologier gør, at medarbejdere kan producere mere effektivt, og teknologien dermed direkte bidrager til den økonomiske vækst. I mange tilfælde kan innovation og teknologisk udvikling bidrage til en miljømæssig bæredygtig udvikling, når nye miljøteknologier udvikles. Hvis innovation er en forudsætning for en bæredygtig vækst, er det også relevant at arbejde med betingelserne for innovation.

4.3 SOCIALE OG KULTURELLE FORHOLD

Kompetencemålet er, at eleven kan tage stilling til og handle i forhold til sociale og kulturelle sammenhænge og problemstillinger. Det betyder, at eleven kan forholde sig til sin egen sociale og kulturelle baggrund, og hvordan man kan bruge samfundsfaglige begreber til at se, hvordan ens identitet er påvirket af de sociale og kulturelle omgivelser, man er vokset op i, og hvordan man kan være med til at påvirke de sociale og kulturelle omgivelser gennem sin deltagelse.

Sociale og kulturelle forskelle og ligheder defineres og diskuteres på mange forskellige måder i samfundet, og derfor er det vigtigt at arbejde med, hvordan dette kan gøres på en fagligt forsvarlig måde, således at eleverne kan gennemskue den samfundsmæssige debat og selv danne deres holdninger.

Kompetenceområdet er opdelt i tre underområder:

- Socialisering
- Kultur
- Social differentiering

SOCIALISERING

Socialiseringen betegner den proces, hvor barnet gennem interaktion med det omgivende samfund tilegner sig den kulturelle viden og de færdigheder, der gør det muligt at begå sig i samfundet. Der findes forskellige socialpsykologiske teorier om socialiseringsprocessen, men grundlæggende handler det om, at man som menneske påvirkes gennem opvæksten af de sociale relationer, man indgår i, og at man gennem denne påvirkning lærer, hvad der skal til i form af kulturel forståelse for at indgå i samfundet. Hvor stor en del af socialiseringen, der består af en tilpasning til foreliggende normer, og i hvor høj grad individet former sin egen identitet, er omstridt, og dermed også noget, der kan diskuteres i undervisningen, men det er også klart, at der ikke findes "usocialiserede" individer.

Når forskellige sociale grupper og fællesskaber fremhæves i færdighedsmålet, er det, fordi sociale grupper, som fx familien og kammeratskabsgrupper, er helt centrale i socialiseringen, og de sociale rammer, som individet vokser op i, giver forskellige betingelser for socialiseringen. Dette er noget, som eleverne i sagens natur selv har erfaret, og de sociologiske begreber kan være med til at give en bevidsthed om, hvordan ens egen socialisering har været, og hvordan den tager sig ud for andre. På den måde kan eleverne både udvikle en forståelse af deres egen identitet og af andre befolkningsgruppers levevilkår. Identitetsbegrebet er koblet til socialiseringsbegrebet, fordi man ikke kan tale om socialisering uden at tale om identitet, og det er således en god indgang til at arbejde med dette begreb.

KULTUR

Kulturbegrebet og kulturpolitikken har, særligt i lyset af indvandringen, længe været et omstridt område både i sociologien og politisk. For at kunne forholde sig til og deltage i denne debat skal eleverne arbejde med forskellige måder at beskrive og analysere kultur på og med forskellige holdninger til den kulturelle udvikling, fx om man betragter kulturer som adskilte enheder med nogle stabile træk, der kan forklare medlemmernes handlinger, eller man i højere grad betragter kulturer som dynamiske størrelser, der hele tiden er under udvikling og skabes og forandres i mødet med andre mennesker. Det kan også dreje sig om, hvorvidt Danmark udvikler sig til et multikulturelt samfund, og de politiske og sociologiske spørgsmål dette medfører.

Samtidig skal eleverne opnå forståelse af at leve i et samfund, hvor forskellige livsformer, kulturer og sociale grupper lever, og hvordan det giver anledning til kulturel udvikling, samspil og konflikter. For at kunne arbejde med dette skal eleverne kunne diskutere forskellige kulturbegreber, der beskriver forskellige livsformer, livsstile og sociale forskelle.

SOCIAL DIFFERENTIERING

Social differentiering betegner det forhold, at der i et samfund udvikles forskellige typer af sociale forskelle og specialiserede roller og funktioner i grupper og organisationer. Der findes forskellige teorier om social differentiering. Nogle teorier har fokus på arbejdsdelingen i samfundet, nogle på indkomstforskelle, andre på forskelle i social status eller på forskelle i hverdagskulturer og livsstile. Disse teorier inddrages, når det er relevant i forbindelse med de temaer, der arbejdes med. Danmarks Statistiks opdeling af befolkningen efter socioøkonomisk status kan fx inddrages, så eleverne kan anvende de statistikker, den bygger på.

Teorien om livsstilssegmenter kan inddrages for at læse undersøgelser af sammenhæng mellem livsstil og politiske opfattelser, og teorierne om sociale klasser kan inddrages for at belyse problemstillinger vedrørende udviklingen på arbejdsmarkedet.

Begreber som fattigdom og ulighed og sociale klasser er begreber, som er omstridte både i en politisk og faglig sammenhæng, og derfor er det vigtigt at arbejde med forskellige faglige og politiske tilgange til spørgsmål om social og kulturel stratifikation. Det gælder også det grundlæggende spørgsmål, om forskellige sociale og kulturelle grupper nødvendigvis står i et konfliktforhold til hinanden, eller om de fælles interesser overskygger de modsatrettede interesser. Det er en helt grundlæggende sociologisk og politisk diskussion om et harmoni- eller konfliktsyn på samfundet, som eleverne kan genkende i den politiske debat, og som de skal forholde sig til.

Der skal også arbejdes med integrationsbegreber og forskellige opfattelser af begreber som assimilation og pluralistisk integration.

4.4 SAMFUNDSFAGLIGE METODER

Metoderne i faget går på tværs af fagets områder og skal som sådan ikke gøres til genstand for selvstændige undervisningsforløb, men derimod inddrages i de øvrige tre områder, hvor det vurderes relevant. Metoderne understreger det undersøgende aspekt af faget. Samfundsfaglige undersøgelser handler om at kunne formulere et problem, der skal undersøges, og at vælge og bruge de relevante metoder i undersøgelsen af problemstillingen. Det kan have stor effekt for eleverne at arbejde med enkle empiriske undersøgelser, som de selv foretager, fx ved at lave spørgeskemaundersøgelser og interviews. Samtidig er det vigtigt, at der arbejdes med foreliggende data i form af statistik. Det er ikke de statistiske metoder, der er i fokus, men hvordan tallene bruges i samfundsbeskrivelser og debatter om samfundsmæssige problemstillinger.

Det er vigtigt at arbejde både med læsning og formidling i en faglig sammenhæng, og derfor har faglig læsning og it- og kulturteknikker som kommunikation og formidling separate kompetencemål. Faglig læsning skal forstås bredt, og det er i denne sammenhæng væsentligt at arbejde med forståelse af både faglige og førfaglige ord og begreber, herunder relevante forståelsesstrategier. Informationssøgning omfatter alle typer af digitale og analoge medier og er relevant for fagets mål og involverer tillige en kildekritisk tilgang til kilderne.

Forskellige former for innovative arbejdsprocesser kan bruges i arbejdet med samfundsmæssige problemer. Det kan være mindre områder som fx, hvordan kommunen kan inddrage unge i beslutninger, hvor eleverne kan arbejde med løsninger på autentiske problemer.